

Franciszek Mróz

Geograficzny zasięg kultu św. Stanisława w Polsce

1. Wstęp

Możemy więc dzisiaj, po dziewięciu wiekach, snuć nowy wniosek: dzieje ludu Bożego na polskiej ziemi, które tak wiele zawdzięczają świadectwu św. Wojciecha na północy, zawdzięczają równie wiele świadectwu św. Stanisława, czyli tej przedziwnej całości: biskupa i króla; świadka Chrystusowego przez prawdę Bożą, i świadka Chrystusowego przez pokutę. Jeżeli byśmy ponadto śledzili wewnętrzne ścieżki, po których na przestrzeni tysiąca lat chadzał lud Boży na polskiej ziemi – po których tchnął Duch Święty w dusze naszych przodków i rodaków – to byśmy tam może doczytali się jednego i drugiego świadectwa; świadectwa Biskupa – świadectwa prawdy i prawa Bożego: stanowczego: «nie wolno, nie wolno ci, królu!», za którym kryła się śmierć męczeńska. I świadectwo pokuty: świadectwo króla śmiałego i wielkiego, a przecież gwałtownika i mordercy; a potem – pokutnika!”¹.

Słowa te, wypowiedział dnia 14 maja 1967 r. na Skałce krakowski arcybiskup Karol Wojtyła, przemawiając do wiernych i pielgrzymów zgromadzonych na uroczystościach odpustowych św. Stanisław Biskupa i Męczennika. Są one potwierdzeniem znaczenia postaci św. Stanisława w dziejach Kościoła w Polsce.

Św. Stanisław Biskup i Męczennik jest głównym patronem Polski, a także głównym patronem archidiecezji krakowskiej, poznańskiej i warszawskiej oraz diecezji kieleckiej, lubelskiej, płockiej, sandomierskiej i tarnowskiej. Pod jego wezwaniem istnieje obecnie w Polsce niemal 300 parafii Kościoła rzymskokatolickiego. W każdej z nich, rokrocznie 8 maja uroczystość obchodzone jest święto św. Stanisława.

Sanktuaria św. Stanisława znajdują się w: Krakowie (katedra na Wawelu i kościół oo. paulinów pod wezw. św. Michała na Skałce), Szczepanowie, Piotrawinie i Górecku Kościelnym. Natomiast w Pruscach (diecezja poznańska) i Topczewie (diecezja drohiczyńska) znajdują się czczone wizerunki świętego.

Celem niniejszego opracowania jest przedstawienie geograficznego zasięgu kultu św. Stanisława w oparciu o rozmieszczenie i przestrzennego zróżnicowania parafii pod jego wezwaniem w diecezjach na terenie Polski. W drugiej części artykułu przed-

stawiono krótką charakterystykę sanktuariów w Krakowie, Szczepanowie, Piotrawinie i Górecku Kościelnym. Ze względów oczywistych pominięto *Skatkę*, gdyż w tomie tym kilka opracowań bardzo szczegółowo prezentuje sanktuarium skałeczne.

2. Parafie pw. św. Stanisława Biskupa Męczennika

Analizie poddano parafie istniejące w 2002 r. Jest ich 293, co stanowi 3% ogółu parafii w Polsce (ryc. 1). Niemal połowa z nich (49%) powstała w okresie XI-XV wieku. Wyniki te wyraźnie wskazują, że apogeum kultu Biskupa Męczennika, przypadało na okres średniowiecza.

Pierwsze oznaki kultu św. Stanisława w Polsce obserwujemy już w pierwszych latach po męczeńskiej śmierci biskupa w 1079 r. Po uroczystej kanonizacji Stanisława przez papieża Innocentego IV dn. 17 września 1253 r. w Asyżu, kult św. Stanisława rozszerzył się na wszystkie dzielnice Polski oraz na Czechy i Węgry².

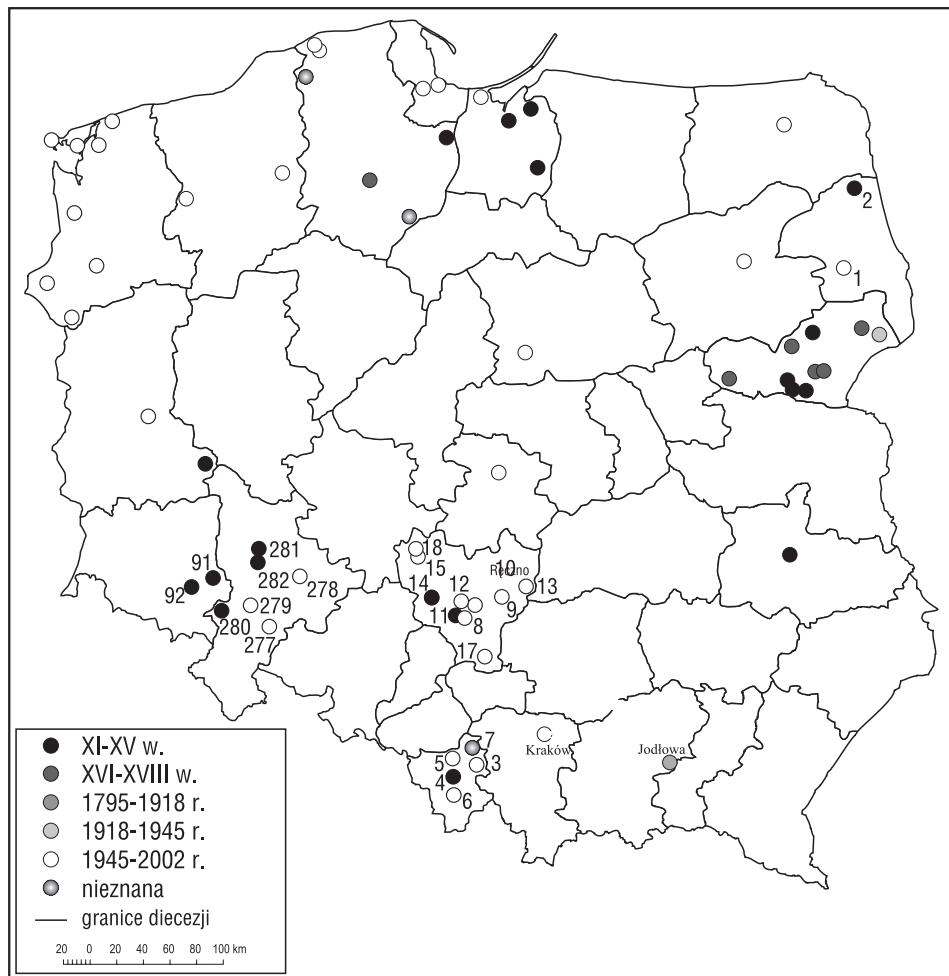
W XIII wieku w granicach dzisiejszej Polski powstało 26 parafii pod wezw. św. Stanisława Biskupa Męczennika (9% ogółu parafii), w XIV w. – 42 (14,3%), zaś w XV w. 49 parafii (16,7%). Najwięcej parafii erygowanych w okresie średniowiecza znajduje się w granicach obecnych diecezji: płockiej (13), łomżyńskiej, łowickiej, sandomierskiej i radomskiej (po 8; ryc. 2).

W okresie odnowy potrydenckiej (XVI-XVIII w.) kult św. Stanisława definitywnie ustąpił miejsca kultowi maryjnemu i kultowi Męki Pańskiej. Z rejestrowanych obecnie w Polsce parafii – dedykowanych św. Stanisławowi – w tym czasie powstało tylko 30, z czego najwięcej znajduje się w obecnych diecezjach siedleckiej i kieleckiej.

Z przeprowadzonych przez S. Litaka (1996) badań wiadomo, że w 1772 r. na terenie Rzeczypospolitej i Śląska wezwanie św. Stanisława nosiło: 260 kościołów parafialnych, 72 filialne i kaplice publiczne oraz 37 zakonów męskich i 2 kościoły zakonów żeńskich³.

Z okresu niewoli narodowej (1772-1918) pochodzi zaledwie 10 nowopowstałych parafii, z czego trzy znajdują się w obecnej diecezji przemyskiej. Po odzyskaniu przez Polskę niepodległości nastąpił ponowny rozwój kultu religijnego oraz rozwój pielgrzymek, zahamowany w czasie zaborów. W przeciągu zaledwie dwudziestu lat (1918-1939) w obecnych granicach Polski erygowano 30 nowych parafii pod wezwaniem św. Stanisława (najwięcej, bo aż 4 w diecezji tarnowskiej).

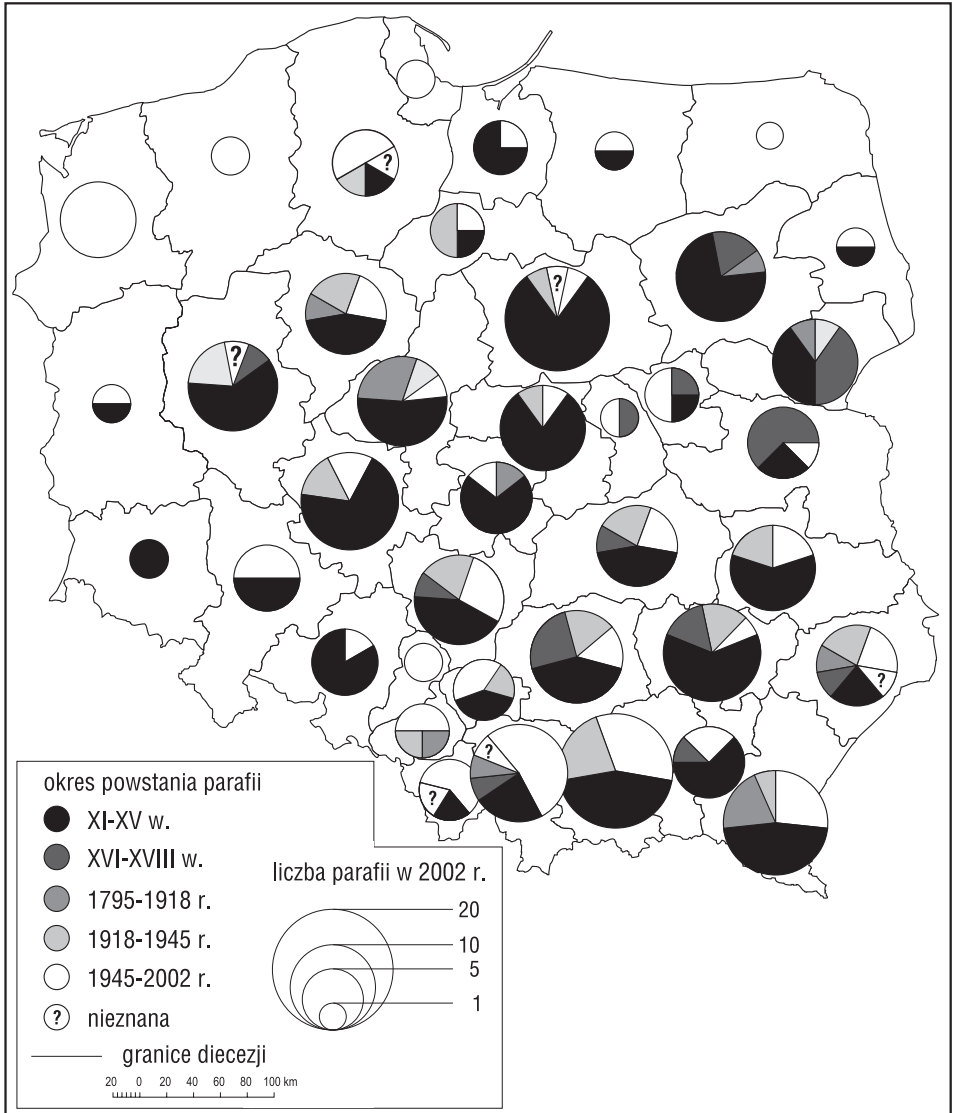
Kontynuacja trendu ożywienia kultu św. Stanisława miała miejsce po zakończeniu II wojny światowej. W latach 1945-2000 powstało w Polsce aż 75 (25,6%) nowych parafii p.w. św. Stanisława, najwięcej – w diecezji szczecińsko-kamieńskiej (8), krakowskiej (7) i tarnowskiej (6). Zjawisko to można tłumaczyć m.in. przypadającym na 1978 r. jubileuszem 900-lecia męczeńskiej śmierci biskupa Stanisława (tylko w latach 1978-1983 erygowano aż 23 parafie). Na uwagę zasługuje fakt, że wszystkie parafie pod wezw. św. Stanisława na terenach obecnych diecezji ełckiej, gliwickiej, gdańskiej, koszalińsko-kołobrzeszkiej i szczecińsko-kamieńskiej powstały po 1945 r.

Ryc. 1.
Sieć parafii pw. św. Stanisława Biskupa i Męczennika w Polsce

Zródło: opracowanie własne.

Charakterystyczną cechą przestrzennego rozmieszczenia parafii pod wezwaniem św. Stanisława jest ich niewielki udział na terenach Polski Zachodniej i Północnej. Najmniejszą liczbę parafii rejestruje się w diecezji ełckiej (1) oraz legnickiej, zielono-górsko-gorzowskiej, koszalińsko-kołobrzeskiej, gdańskiej, warmińskiej (po 2). Wyjątek stanowią diecezje – szczecińsko-kamieńska i pelplińska, gdzie znajdują się odpowied-

Ryc. 2.

Liczba oraz okres powstania parafii pw. św. Stanisława Biskupa i Męczennika

Źródło: opracowanie własne.

nio – 8 i 5 parafii. Niewątpliwie taki rozkład przestrzenny uwarunkowany jest historycznie, – tereny dzisiejszych zachodnich diecezji: legnickiej, zielonogórsko-gorzow-

skiej, szczecińsko-kamieńskiej i koszalińsko-kołobrzeszkiej) od I. połowy XVII w. do 1945 r. nie należały do Polski⁴.

Największą koncentracją parafii pod wezw. św. Stanisława odznaczają się regiony Małopolski, Wielkopolski, Lubelszczyzny i Mazowsza (za wyjątkiem jego centralnej części). Najwięcej parafii znajduje się aktualnie w granicach diecezji: tarnowskiej (18), płockiej i przemyskiej (15), krakowskiej, kaliskiej i sandomierskiej (po 13), kieleckiej (12) oraz poznańskiej (11). Interesujący jest też fakt, że pierwszorzędnym patronem wszystkich tych diecezji (za wyjątkiem diecezji kaliskiej) jest właśnie św. Stanisław Biskup Męczennik. Nie można jednakże wysuwać z tego faktu zbyt daleko idących wniosków, choćby dlatego, że ta „zasada” nie „obowiązuje” już w przypadku archidiecezji warszawskiej, której również patronuje św. Biskup krakowski, a w której znajdują się tylko dwie parafie pod jego wezwaniem. Wysoki odsetek parafii w diecezji tarnowskiej i krakowskiej można w znacznym stopniu przypisać stosunkowo intensywnej translokacji kultu ze znajdujących się w tych diecezjach sanktuariów w Krakowie i Szczepanowie.

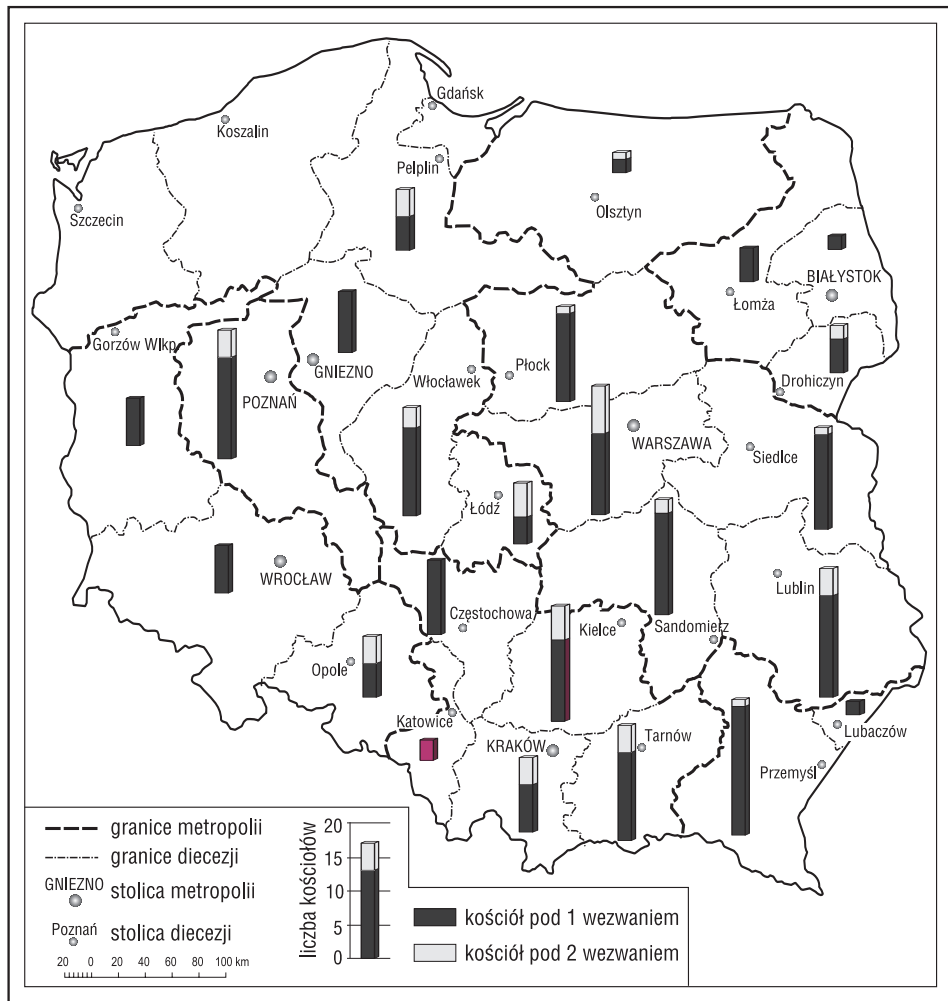
Wykaz kościołów i kaplic w Polsce pod wezwaniem św. Stanisława Biskupa i Męczennika przedstawiła w 1972 r. F. Żurowska⁵. Wykonany na jego podstawie kartodiagram (ryc. 3) potwierdza podobne przestrzenne zróżnicowanie sieci kościołów pod wezw. św. Stanisława w Polsce w granicach diecezji sprzed podziału w 1992 r. Wyraźną koncentracją świątyń parafialnych i filialnych oraz kaplic pod wezwaniem św. Stanisława w 1972 r. odznaczały się diecezje południowo-wschodniej i centralnej Polski (za wyjątkiem diecezji łódzkiej) oraz region Wielkopolski. Najwięcej obiektów znajdowało się w diecezji przemyskiej (27), tarnowskiej, (26), lubelskiej (25), poznańskiej (24) oraz kieleckiej, warszawskiej i wrocławskiej (22). Natomiast najmniej kościołów i kaplic znajdowało się w ówczesnej diecezji gdańskiej i lubaczowskiej (2), a także w katowickiej, gorzowskiej (3) i białostockiej (4). W 1972 r. jedynie w diecezjach szczecińskiej i koszalińskiej nie było kościołów i kaplic dedykowanych Męczennikowi z Krakowa.

3. Sanktuaria św. Stanisława Biskupa Męczennika

3.1. Kraków

Katedra na Wawelu i kościół paulinów pod wezw. św. Michała *Na Skalce* w Krakowie, to obecnie najważniejsze ośrodki kultu św. Stanisława (ryc. 1). Kult Biskupa męczennika rozpoczął się tam, jak to już zostało wspomniane, w pierwszych latach po jego męczeńskiej śmierci.

Wincenty Kadłubek podaje, że po tragedii w 1079 r. ciało biskupa zostało pochowane na prędcie przy kościele św. Michała, zaś Wincenty z Kielczy w *Vita minor* wyjaśnił, że był to kościół *Na Skalce*. W 1088 r. biskup Lambert przeniósł relikwie do katedry wawelskiej. Na kilka lat przed kanonizacją biskup Prandota, dokonał uroczystego wyniesienia szczątków z grobu pod ziemią do sarkofagu⁶. Wydarzenie to było

Ryc. 3.

Kościół pod wezwaniem św. Stanisława Biskupa i Męczennika według liczby wezwań (w granicach diecezji sprzed 1992 r.).

Zródło: opracowanie własne na podstawie: Żurowska F., 1972, *Wykaz kościołów i kaplic w Polsce pod wezwaniem św. Stanisława bpa i męczennika*, „Notificiones é Curia Metropolitana Cracoviensis” nr 9-10, s. 206-209.

kolejnym, ważnym krokiem w trwającym procesie kanonizacyjnym i wzmogło rozwój kultu biskupa Stanisława.

Nie można nie wspomnieć o wielkich uroczystościach, które odbyły się w Krakowie w pierwszą rocznicę kanonizacji. W ich trakcie ogłoszono święto św. Stanisława w Kościele w Polsce oraz wyjęto z sarkofagu szczątki i złożono je na ołtarzu katedry wawelskiej. Szczegółowo opisał to wydarzenie Jan Długosz w *Dziejach Polski*:

(...) Rok Pański 1254. Gdy posłannicy Krakowskiego kościoła, to jest mistrz Jakób z Skarzeszowa dziekan, i Gostwin kanonik Krakowski, tudzież bracia zakonu kaznodziejskiego i bracia mniejsi wracali z kuryi Rzymskiej, wioząc ze sobą bullę kanonizacyi Ś. Stanisława, i mieli wjeżdżać do Krakowa, wysypał się przeciw nim wszystek lud miejski, a Prandota biskup Krakowski z całym duchowieństwem przyjął ich uroczystą z wszystkich kościołów Krakowskich processyą. Byli oni zaprawdę godnymi takiej czci, jako rycerze i zapaśnicy, tak długą podróżą unużeni, a wiozący z sobą korzyść dla wszystkich zbawienną. Szczęśliwi, że im dostała się ta praca i owoc jej aż na ten dzień i na te czasy zachowany. Do podniesienia zaś z grobu zwłok Ś. Stanisława, dzień ósmy Maja, w którym święto jego według nakazu papieża Rzymskiego obchodzone być miało, Prandota biskup Krakowski nazaczył, co po wszystkich kościołach Polskich głosić i opowiadać zalecił. A gdy ten dzień nadchodził, tak mnogie rzesze obojej płci ludu ze wszystkich okolic Polski a nawet z Węgier zbiegły się do Krakowa, że miasto tak obszerne pomieścić ich nie mogło, zaczęły po polach jak stada owiec koczowały. Zebrali się także na tę uroczystość podniesienia zwłok świętych w wielkiej liczbie biskupi Polscy: jako to Fulko arcybiskup Gnieźnieński, Opizo opat Messeński, nuncyusz Apostolski, Prandota biskup Krakowski, Tomasz Wrocławski, Wolimierz Włocławski, Jędrzej Płocki, Gerard Ruski i Wit Litewski; niemniej opaci, proboszcze, kanonicy i inni prałaci, tudzież rządcy kościołów parafialnych, i wszystkie zgromadzenia duchowne, z miasta Krakowa i tak jego jako i innych kościołów dyecezyj. Piotra biskupa Poznańskiego zatrzymała słabość, biskupów zaś Chełmińskiego, Lubuskiego i Kamińskiego, miejscowe zatrudnienie. Zjechali i książęta Polscy, jako to: Bolesław Wstydlivy, książę Krakowski i Sandomierski, który wtedy uważany był jako monarcha Polski, Przemysław książę Wielkopolski i Poznański, Kazimierz książę Kujawski i Łęczycki, Ziemowit Mazowiecki i Władysław Opolski. W obecności tych książąt i niezliczonego mnóstwa ludu, zwłoki Ś. Stanisława, z grobu znajdującego się przy bramie południowej kościoła Krakowskiego, przez biskupów zgromadzonych winem obmyte i podniesione, ludowi radującemu się a pobożnemi okrzyki wzywającemu pomocy Ś. Stanisława ukazano; poczem kościołom katedralnym i innym główniejszym kollegiatom, kościołom zakonnym i parafialnym, rozdano po części relikwii; głowę zaś, ręce i inne przedniejsze członki, wraz z popiołami świętego ciała, zostawiono kościołowi Krakowskiemu⁷.

Współcześni historycy są zgodni, że krakowskie uroczystości miały istotne znaczenie dla wzrostu poczucia jedności narodowej, w trudnym dla Rzeczypospolitej okresie rozbitcia dzielnicowego⁸. Od tego też czasu w Krakowie zaczęto odbywać się wielkie uroczystości ku czci Świętego, których integralną częścią stała się procesja na szlaku Wawel – Skalka – Wawel⁹.

W 1512 r. król Zygmunt I Stary ufundował srebrny ołtarz ze scenami przedstawiającymi męczeństwo św. Stanisława, w którym umieszczono relikwie. Obecny ołtarz jest dziełem Jana Chrzyciela Trevano z lat 1626-1629. Wykonany został z czarnego marmuru, ozdobiony złotymi brązami. Nadano mu kształt konfesji, nakrytej złotą kopułą. W czterech narożach stoją figury: św. Stanisława, św. Wojciecha, św. Wacława, św. Zygmunta, św. Kazimierza, św. Jacka, i św. Ignacego Loyoli. Natomiast na kopule konfesji znajdują się figury czterech Ewangelistów.

Wewnątrz konfesji znajduje się mensa ołtarzowa, a na niej srebrna trumna, podtrzymywana przez czterech kłęzących aniołów. Została ona ufundowana przez biskupa krakowskiego Piotra Gembickiego, a wykonana w latach 1669-1671 w Gdańsku. Trumnę zdobią płaskorzeźby, przedstawiające 12 scen z życia św. Stanisława. Przed konfesją – „ołtarzem Ojczyzny” koronowano królów i składano zdobyte podczas bitew sztandary.

W skarbcu katedry przechowywany jest relikwiarz w kształcie ręki z XVI w. oraz dwa relikwiarze głowy św. Stanisława. Pierwszy z nich ofiarowała, jako wotum koronacyjne żona króla Władysława Jagiełły – królowa Zofia Holszańska w 1424 r., drugi natomiast Elżbieta Rakuszanka – żona Kazimierza Jagiellończyka¹⁰.

Do najważniejszych kart z historii katedry na Wawelu należy niewątpliwie nabożeństwo z okazji 900. rocznicy męczeńskiej śmierci św. Stanisława Biskupa i Męczennika, odprawione przez Ojca Świętego Jana Pawła II podczas I pielgrzymki do Ojczyzny. 10 czerwca 1979 r., podczas Mszy pontyfikalnej na krakowskich Błoniach, Papież powiedział w homilii: „(...) Kiedy jako metropolita krakowski rozpoczynałem wraz z wami przygotowania do tegorocznej 900-rocznicy śmierci świętego Stanisława, byliśmy wszyscy pod ogromnym wrażeniem Tysiąclecia Chrztu Polski, które wypadło w roku Pańskim 1966. Na tle tego wydarzenia, a także w porównaniu z postacią świętego Wojciecha, którego życie związało się w naszych dziejach jeszcze z epoką Chrztu, postać świętego Stanisława zdawała się wskazywać na inny sakrament, który należy do całokształtu wprowadzenia chrześcijanina w wiarę i życie Kościoła. Jest to – jak wiadomo – sakrament Umocnienia, czyli Bierzmowania. I całe jubileuszowe odczytanie posłannictwa świętego Stanisława w dziejach naszego chrześcijańskiego tysiąclecia nawiązywało właśnie do sakramentu Bierzmowania, czyli Umocnienia”¹¹.

3.2. Szczepanów

Sanktuarium św. Stanisława w Szczepanowie jest po Krakowie najważniejszym ośrodkiem kultu Biskupa Męczennika.

Według tradycji, w tej miejscowości około 1030 r. urodził się późniejszy biskup krakowski. Jego rodzice, według Długosza, nosili imiona Wielisław i Bogna¹². Nazwisko rodowe Stanisława brzmiało Turzyna. Szczepanów, jako miejsce urodzenia św. Stanisława wymieniane jest przez Wincentego Kadłubka w *Kronice polskiej*, Wincentego z Kielcy w *Vita minor* oraz spisany po 1465 r. przez Jana Długosza *Żywocie św.*

Stanisława. W pięć lat później Długosz – kanonik krakowski i proboszcz szczepanowski, ufundował i uposażył w Szczepanowie nowy, gotycki kościół parafialny pod wezw. św. Marii Magdaleny. Został on zbudowany w miejscu drewnianej, rozpadającej się świątyni.

Obecnie „Długoszowy” kościół w Szczepanowie jest częścią nowej budowli (nawa boczna) – kościoła parafialnego zbudowanego w latach 1911-13. Jest to świątynia w stylu neogotyckim, o charakterze bazylikowym. Jej konsekracji dokonał biskup Komar dn. 26 maja 1930 r. W ołtarzu głównym, wykonanym na wzór tryptyku, w centralnej części znajduje się obraz św. Stanisława, obok figury św. Piotra i Pawła, zaś po bokach sceny z życia św. Stanisława.

Na miejscu, gdzie według tradycji urodził się św. Stanisław, w 1861 r. z inicjatywy ówczesnego proboszcza ks. Wojciecha Bobka zbudowano murowaną kaplicę¹³. W jej wnętrzu znajduje się ołtarz z obrazem przedstawiającym scenę narodzenia i chrztu Stanisława. Ołtarz oparty jest o pień dębu, pod którym wg legendy miał się narodzić św. Stanisław.

Obok kaplicy znajduje się kamienna kolumna z figurą św. Stanisława, ufundowana przez parafian jako wotum za ochronę przed gradobiciem, oraz studnia, w której wodzie Bogna miała obmyć narodzone dziecko. Przybywający do sanktuarium pielgrzymi odwiedzają to miejsce i pobierają stąd wodę, uważaną za cudowną. Studnia nakryta jest namiotowym daszkiem, na szczycie którego stoi drewniana figura św. Stanisława.

W miejscu, gdzie miał się znajdować dom rodzinny późniejszego biskupa, na terenie dzisiejszego cmentarza, znajduje się murowany kościół pod wezwaniem św. Stanisława. Został on ufundowany w 1781 r. przez księcia Stanisława Lubomirskiego, dziedzica dóbr szczepanowskich. W świątyni znajdują się trzy ołtarze – w głównym umieszczony jest obraz św. Stanisława z XVI w., zaś w bocznych znajdują się wizerunki przedstawiające sceny z życia świętego. Wyrazem kultu św. Stanisława w Szczepanowie jest także wiele figur świętego ufundowanych przez mieszkańców na terenie parafii.

Największe natężenie ruchu pielgrzymkowego do Szczepanowa notowano w XV-XVI w.¹⁴ Obecnie najwięcej pielgrzymów przybywa do sanktuarium podczas majowego odpustu. Od 1981 r. w sanktuarium obchodzony jest również drugi odpust ku czci św. Stanisława, przypadający w niedzielę przed lub po 27 września¹⁵.

3.3. Piotrawin

Piotrawin jest wsią położoną w dolinie Wisły, w archidiecezji lubelskiej, 14 km na pd-zach od Opola Lubelskiego. Kult św. Stanisława w tej miejscowości sięga swymi początkami XIV-XV w. W latach 1440-41 dzięki fundacji biskupa Zbigniewa Oleśnickiego został zbudowany nowy kościół pod wezw. św. Tomasza Apostoła i św. Stanisława¹⁶. W nim, w późnorennesansowym ołtarzu głównym z XVII w. znajduje się obraz św. Stanisława. Na cmentarzu przykościelnym znajduje się niewielka kaplica zbudowana

nad grobem Piotra Strzemińczyka, rycerza z Janiszowa, który według legendy został wskrzeszony przez biskupa Stanisława.

Biskup Stanisław nabył od rycerza Piotra wieś Piotrawin. Po śmierci komesa jego spadkobiercy zaczęli się domagać od biskupa zwrotu nabytej posiadłości. Sprawa toczyła się przed sądem królewskim, który postanowił, że biskup musi okazać dokument potwierdzający kupno wioski lub przedstawić sprzedającego. Biskup pozbawiony możliwości udowodnienia prawdy poprosił sąd o trzy dni zwłoki, a następnie udał się do grobu rycerza. Po trzech dniach postu i modlitw nakazał rozkopać grób Piotra i wezwał go, aby potwierdził akt sprzedaży. W obecności licznie zebranych świadków, komes Piotr wyszedł z grobu i przed trybunałem królewskim zaświadczył, że sprzedał wieś biskupowi. Król – wobec tak niezwykłego świadectwa – wydał wyrok korzystny dla biskupa. Następnie Stanisław odprowadził rycerza na cmentarz, gdzie ten na oczach tłumu wszedł do grobu i powtórnie zmarł.

W uroczystość św. Stanisława 2001 r. Metropolita Lubelski ks. abp Józef Życiński, *„biorąc pod uwagę zarówno wielowiekową tradycję, jak i aktualne potrzeby duszpasterskie południowo-zachodniej części Archidiecezji Lubelskiej oraz pragnąc rozwinąć, dotychczas lokalny, kult św. Stanisława w kościele parafialnym w Piotrawinie”* wydał dekret ustanawiający kościół w Piotrawinie sanktuarium św. Stanisława Biskupa i Męczennika¹⁷.

Najwięcej pątników przybywa do sanktuarium 8 maja na odpust związane z uroczystością św. Stanisława.

3.4. Górecko Kościelne

Górecko Kościelne to mała wieś położona na pograniczu Równiny Biłgorajskiej i Rostocza Środkowego, nad rzeką Szum (prawy dopływ Tanwi)¹⁸, w woj. lubelskim, 18 km na wschód od Biłgoraju.

Początki sanktuarium św. Stanisława w Górecku Kościelnym¹⁹ związane są z cudownym objawieniem, jakiego doznał w październiku 1648 r. młody rolnik Jan Socha. Wracając do Górecka z tzw. Przeskoków, gdzie ukrywała się przed wojskami Bohdana Chmielnickiego miejscowa ludność, zobaczył jasność, a w niej postać św. Stanisława.

Wydarzenie to zostało opisane w jednym z XVIII-wiecznych dokumentów: *„Idzie tenże Jan Socha z Rusinem zwanym Kluz rozmawiając alic obaczy nad sobą jasność, w której widocznie pokazała się osoba podobieństwo biskupa wyrażająca. Jan Socha przestraszony widokiem, uciekać począł, na któregoż owa z jasności osoba zawołała: «Nie bój się grzeszna duszo, poczekaj i daj mi noża». Jan Socha słysząc, że się napierała noża, a obawiając się, aby go nie zabiła oważ osoba, bardziej uciekać począł. Zawołał powtórnie biskup: «Nie bój się grzeszna duszo, jam jest Stanisław, święty męczennik Chrystusa, biskup krakowski, daj mi noża, nie zabiję cię, ale naznaczę miejsce święte, gdyż na tej puszczy będzie moje zja-*

wienie się na chwałę Panu Bogu w Trójcy Jedynemu». Socha drząc podał Stanisławowi nóż, którym św. Stanisław uciął gałązkę brzożową, potem końcem noża uderzywszy w sosnę, a zaostrzywszy gałązkę, utkwił ją w sośnie mówiąc: «Tu będzie kaplica pierwsza». Od sosny poszedł ku rzece z Janem Sochą i z Kluzem, gdzie także uciąwszy gałązkę, zrobił z niej kształt wieńca i włożył na gałąź sosny, mówiąc: «Tu będzie kaplica druga, w tej wodzie, kto się z dobrą wiarą obmyje, od wszelkiej choroby wolnym zostanie». Od rzeki wrócił Święty, jakoby ku Górecku idąc, zawiązując około ścieżki po obydwu stronach brzozy, które tak rosły powiązane przez następne lata. Tymże sposobem naznaczył kaplicę trzecią. Stąd postąpiwszy, uciął jako pierwszej gałązkę z brzozy i w sosnę wszczepił, która się zaraz przyjęła i tak w sośnie brzoza rosła jak na własnym korzeniu. Święty rzekł: «Tu będzie Kościół». Gdy to św. Stanisław uczynił, wejrząwszy na Jana Sochę rzekł: «Idź do Górecka Starego i opowiedz, coś widział, a te miejsca niech tymczasem dylami obstawią, jest też w Górecku człowiek, który podczas powietrza obiecał postawić figurę nad wsią, rzekniesz mu, aby nie tam ale tu przy sośnie naznaczonej postawił». Co wymówiwszy, Święty począł się powoli podnosić ku niebu, aż zniknął. Wtedy Jan Socha z Kluzem poszli do Kaplińskiego – wójta góreckiego, opowiadając mu wszystko porządkiem, a gdy wzmiankę uczynili o figurze, odezwał się Olszak obywatel górecki: «Jam jest, który obiecał figurę wystawić, a ponieważ jest taka łaska Pana Boga i św. Stanisława wola, więc tak uczynię»²⁰.

W krótkim czasie została postawiona figura ku czci św. Stanisława, przy której Jan Socha miał drugie widzenie św. Stanisława: „Idzie Jan Socha z Rusinem Hrynem ku obstawionej figurze, obaczy za dylami jasność. Hryn przestraszony padł krzyżem. Jan Socha zajrzał za dyle, gdzie obaczył w jasności Biskupa przy licznyim i asystencji z kapelą Mszę św. odprawiającego. Zdumiały Socha zawołał: «Ach! Cóż się dzieje? Czemu mnie Pan Bóg mój karze!» Na co obejrząwszy się Biskup, powiedział: «Nie grzesz człowiecze! Jam jest Stanisław św. męczennik Chrystusa Pana, biskup krakowski, na tym miejscu dwa razy na rok będzie odprawiana uroczystość moja». To wymówiwszy zniknął»²¹.

Na wiadomość o dokonujących się w tym miejscu cudach zaczęli coraz liczniej napływać wierni. W 1668 r. Marcin Zamoyski, ówczesny podstoli lwowski i podskarbi wielki koronny ufundował drewniany kościół oraz klasztor jako wotum dziękczynne za zwycięstwo odniesione nad Turkami pod Chocimiem²². Opiekę nad parafią Zamoyski powierzył franciszkanom konwentualnym z prowincji ruskiej, Kustodii Zamojskiej²³. Zbudowana z ofiar parafian i pielgrzymów świątynia została niestety spalona przez Szwedów. Ponowną fundacją na rzecz parafii uczynił ordynat Józef Zamoyski, zaś w 1768 r. Jakub Zamoyski ufundował nowy kościół, który konsekrował biskup Melchior Kochnowski w 1778 r. Ta świątynia także okazała się zbyt mała dla potrzeb stale rosnącego ruchu pielgrzymkowego, dlatego w latach 1897-98 została przedłużona o 8 m²⁴.

W 1866 r., władze carskie za czynny udział franciszkanów w Powstaniu Styczniowym dokonały kasaty konwentu. Zakonnicy opuścili Górecko, a opiekę nad parafią przejęli księża diecezjalni.

Podczas okupacji hitlerowskiej, okolice Górecka były terenem zaciętych walk partyzanckich. Pomimo, że wieś została spalona, kościół parafialny ocalał.

W 1948 r. w parafii uroczystość przeżywano jubileusz 300-lecia, a w 1998 r. 350-lecia objawień św. Stanisława. W lipcu 1968 r. ks. kardynał Karol Wojtyła przekazał dla kościoła, relikwię Biskupa Męczennika, aby kult świętego „*tym bardziej był szerzony i rozpowszechniony*”²⁵. Relikwie są przechowywane w relikwiarzu w kształcie monstrancji.

Pielgrzymi przybywający do sanktuarium modlą się przed obrazem św. Stanisława Biskupa Męczennika, umieszczonym w ołtarzu głównym kościoła. Sama świątynia, zbudowana z drzewa modrzewiowego, urzeka swym pięknem i prostotą. Pątnicy odwiedzają także dwie kaplice związane z objawieniami św. Stanisława. W pierwszej z nich „Pod dębami”, usytuowanej wśród kilkuwiekowych dębów znajduje się późnorennesansowy ołtarz z obrazem św. Stanisława oraz pień sosny, który według tradycji jest „świadczeniem” pierwszego objawienia biskupa. Druga kapliczka tzw. „Na wodzie”, położona nad potokiem Szum mieści również obraz św. Biskupa Męczennika.

Główne uroczystości odpustowe w sanktuarium odbywają się 8 maja (św. Stanisława), 2 sierpnia (Matki Bożej Anielskiej) i 4 października (św. Franciszka). Największe znaczenie ma odpust na św. Stanisława. Przybywają na nie z feretronami pielgrzymi z sąsiednich parafii, a także z odległych regionów Polski, w sumie kilka tysięcy pątników. Rankiem wierni uczestniczą w głównej mszy św. odprawianej w kaplicy św. Stanisława „na wodzie” a następnie, zgodnie ze zwyczajem obmywają twarze i ręce w wodach Szumu. Wielu pielgrzymów pije także wodę z cudownego źródła. W południe w kościele parafialnym odprawiana jest druga msza św. odpustowa. W ciągu roku sanktuarium odwiedza ponad 50 grup pielgrzymkowych.

Od czterech lat proboszczem parafii i kustoszem sanktuarium św. Stanisława w Górecku Kościelnym jest ks. Tadeusz Sochan – gorliwy duszpasterz i czciciel św. Stanisława. Od 1996 r. przy sanktuarium funkcjonuje Dom Rekolekcyjny, dla 34 osób, obok którego otwarto także małe Parafialne Muzeum Wsi. Od 2000 r., z inicjatywy ks. kustosza, w I niedzielę sierpnia, w sanktuarium organizowany jest Festiwal Pieśni Maryjnych²⁶. Patronat nad tą imprezą religijną objął ks. bp Jan Śrutwa – ordynariusz diecezji zamojsko-lubaczowskiej.

Z innych miejscowości, w których kult odbiera św. Stanisław, na uwagę zasługują ośrodki, które mają legendarne związki z osobą lub działalnością św. Stanisława. Jedną z nich są Biskupice²⁷, gdzie według tradycji miano przenieść poświęcony przez św. Stanisława kościół z Piotrawina. Do niedawna także na odpust do Biskupic przybywali pielgrzymi z odległości kilkudziesięciu kilometrów²⁸. Kult przetrwał do dnia dzisiejszego, ale jego zasięg jest już tylko lokalny. Także w podkrakowskiej wsi Świątniki Górne, związanej z pobytem św. Stanisława, parafianie mają szczególne nabożeństwo do św. Stanisława. Z kolei w miejscowości Pruśce (archidiecezja poznańska) oraz w Topczewie (diecezja drohiczyńska) wierni otaczają kultem obraz św. Stanisława.

4. Zakończenie

Geograficzny zasięg kultu św. Stanisława w Polsce obejmuje generalnie terytorium całego kraju. Występuje jednak wyraźne przestrzenne zróżnicowanie sieci parafii pod wezwaniem św. Stanisława. Ich duży udział w diecezjach Polski południowo-wschodniej i centralnej, a z drugiej strony mała koncentracja w zachodniej i północnej części kraju jest przede wszystkim wynikiem uwarunkowań historycznych i zmian terytorialnych po drugiej wojnie światowej.

Przypisy:

¹ K. Wojtyła, *Kazanie ks. Arcybiskupa Karola Wojtyły wygłoszone na Skalce w Krakowie 14.V.1967*, „Notificationes č Curia Metropolitana Cracoviensis”, Kraków 1967, nr 5-6, s. 98.

² Z. Sułkowski, Z. Wiktorzak, *Stanisław ze Szczepanowa*, [w:] A. Witkowska, *Nasi Święci. Polski słownik hagiograficzny*, Księgarnia św. Wojciecha, Poznań 1994, s. 527.

³ S. Litak, *Kościół łaciński w Rzeczypospolitej około 1772 roku. Struktury administracyjne*, Instytut Europy Środkowo-Wschodniej, Lublin 1996, s. 135, 143, 148.

⁴ Pomorze Zachodnie należało początkowo do państwa brandenburskiego, a następnie pruskiego.

⁵ F. Żurowska, *Wykaz kościołów i kaplic w Polsce pod wezwaniem św. Stanisława bpa i męczennika*, „Notificationes č Curia Metropolitana Cracoviensis”, Kraków 1972, nr 9-10, s. 206-209.

⁶ Por. W. Schenk, *Kult liturgiczny św. Stanisława Biskupa na Śląsku w świetle średniowiecznych rękopisów liturgicznych. Studium historyczno-liturgiczne*, Wydawnictwo Towarzystwa Naukowego Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego, Lublin 1959, s. 46.

⁷ *Jana Długosza Kanonika Krakowskiego Dziejów Polskich Ksiąg Dwanaście*, t. II, ks. V, VI, VII, VIII, wydane staraniem A. Przędzieckiego, 1868, Kraków, s. 333-334; Prawdopodobnie relikwie św. Stanisława posiadały wszystkie ówczesne kościoły pod wezwaniem biskupa męczennika. Por. W. Schenk, 1959, *Kult liturgiczny św. Stanisława ...*, dz. cyt., s. 46.

⁸ Ważną rolę w rozwoju kultu św. Stanisława przypisuje się również napisanemu przez Wincentego z Kielczy *Żywotowi mniejszemu (Vita minor)* i *Żywotowi większemu (Vita major)* Biskupa Męczennika. Dzieła te zostały napisane ok. 1240 r. na potrzeby kanonizacji krakowskiego biskupa. Szczególne znaczenie dla Polaków, miało porównanie przez dziejopisarza dominikańskiego cudownie zrosłego ciała świętego Stanisława z losem rozbitej Polski, którą czeka zjednoczenie – budząc tym samym wśród mieszkańców nadzieję na rychłą odbudowę królestwa polskiego. Por. J. Kłoczowski, L. Müllerowa, J. Skarbek, *Zarys dziejów Kościoła katolickiego w Polsce*, Wydawnictwo Znak, Kraków 1986, s. 31.

⁹ A. Jackowski, *Pielgrzymowanie*, Wydawnictwo Dolnośląskie, Wrocław 1998, s. 46.

-
- ¹⁰ W. Zaleski, *Święci na każdy dzień*, Wydawnictwo Salezjańskie, Warszawa 1998, s. 20.
- ¹¹ J. Ożóg, *Gaude Mater Polonia*, Wydawnictwo Apostolstwa Modlitwy, Kraków 1982, s. 240.
- ¹² Imiona rodziców św. Stanisława nie są autentyczne, lecz mają znaczenie symboliczne.
- ¹³ Wcześniej na tym miejscu znajdowała się kaplica drewniana z XVI w., która uległa zniszczeniu w 1780 r.
- ¹⁴ A. Jackowski, *Pielgrzymowanie*, dz. cyt., s. 50.
- ¹⁵ A. Jackowski (red.), *Miejsca Święte Rzeczypospolitej. Leksykon*, Wydawnictwo Znak, Kraków 1998, s. 303.
- ¹⁶ M. T. Zahajkiewicz, *Archidiecezja Lubelska. Historia i administracja*, Kuria Metropolitalna w Lublinie, Lublin 2000, s. 434.
- ¹⁷ Dekret ustanawiający Kościół parafialny pw. św. Tomasza Apostoła i św. Stanisława BM w Piotrawinie sanktuarium św. Stanisława Biskupa i Męczennika, Nr 289/Gł/2001, Kuria Metropolitalna w Lublinie.
- ¹⁸ M. I. Mileska (red.), *Słownik Geograficzno-Krajoznawczy Polski*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 1992, s. 187.
- ¹⁹ Autor składa serdeczne podziękowania ks. Tadeuszowi Sochanowi – proboszczowi parafii pod wezw. św. Stanisława Biskupa Męczennika w Górecu Kościelnym, za udostępnienie materiałów.
- ²⁰ A. Pikula (opr.), *350-lecie objawień św. Stanisława Biskupa Męczennika w Górecu Kościelnym*, Z.P. „Helvetica”, Biłgoraj 1998, s. 3-4.
- ²¹ Tamże, s. 5.
- ²² T. Sochan, *Jeżeli był na świecie raj...*, „Wiadomości Józefowskie. Miesięcznik Towarzystwa Przyjaciół Ziemi Józefowskiej w Józefowie”, 10.10.2002 r., Józefów 2002, s. 17-18.
- ²³ J. Kurek, *Eucharystia, biskup i król. Kult św. Stanisława w Polsce*, Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, Wrocław 1998, s. 264.
- ²⁴ A. Pikula (opr.), *350-lecie objawień św. Stanisława ...*, dz. cyt., , s. 6.
- ²⁵ Tamże, s. 22.
- ²⁶ W festiwalu w 2002 r. udział wzięło 21 zespołów, których występy oglądało ok. 8 tys. osób.
- ²⁷ Wieś w woj. lubelskim, nad rzeką Giełczew (lewy dopływ Wieprza), ok. 30 km na wschód od Lublina.
- ²⁸ W. Zaleski (oprac. M. J. Łampiccy), *Sanktuaria Polskie. Katalog encyklopedyczny miejsc szczególnej czci Osób Trójcy Przenajświętszej, Matki Bożej i Świętych Pańskich*, Wydawnictwo Salezjańskie, Warszawa 1988, s. 177-178.

Literatura:

Dekret ustanawiający Kościół parafialny pod wezw. św. Tomasza Apostoła i św. Stanisława BM w Piotrawinie sanktuarium św. Stanisława Biskupa i Męczennika, Nr 289/GI/2001, Kuria Metropolitalna w Lublinie.

Jackowski A., 1998

Pielgrzymowanie, Wrocław, Wydawnictwo Dolnośląskie.

Jackowski A. (red.), 1998

Miejsca Święte Rzeczypospolitej. Leksykon, Wydawnictwo Znak, Kraków.

Jana Długosza Kanonika Krakowskiego Dziejów Polskich Ksiąg Dwanaście, t. II, ks. V, VI, VII, VIII, wydane staraniem A. Przędzieckiego, 1868, Kraków, s. 333-334

Litak S., 1996

Kościół łaciński w Rzeczypospolitej około 1772 roku. Struktury administracyjne, Instytut Europy Środkowo-Wschodniej, Lublin.

Ożóg J., 1982

Gaude Mater Polonia, Wydawnictwo Apostolstwa Modlitwy, Kraków.

Schenk W., 1959

Kult liturgiczny św. Stanisława Biskupa na Śląsku w świetle średniowiecznych rękopisów liturgicznych. Studium historyczno-liturgiczne, Wydawnictwo Towarzystwa Naukowego Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego, Lublin.

Wincenty z Kielc, 1979

Żywoł mniejszy i żywoł większy św. Stanisława, przekł., oprac. J. Pleziowa, „Analecta Cracoviensia”, t. 11, s. 142-220.

Sochan T., 2002

Jeżeli był na świecie raj..., „Wiadomości Józefowskie. Miesięcznik Towarzystwa Przyjaciół Ziemi Józefowskiej w Józefowie”, 10.10.2002 r., Józefów, s. 17-18.

Wojtyła K., 1967

Kazanie ks. Arcybiskupa Karola Wojtyły wygłoszone na Skalce w Krakowie 14.V.1967, „Notificationes č Curia Metropolitana Cracoviensis” nr 5-6, s. 96-100.

Sułkowski Z., Wiktorzak Z., 1994

Stanisław ze Szczepanowa, [w:] Witkowska A., *Nasi Święci. Polski słownik hagiograficzny*, Księgarnia św. Wojciecha, s. 515-530.

Zahajkiewicz M. T., 2000,

Archidiecezja Lubelska. Historia i administracja, Kuria Metropolitalna w Lublinie, Lublin.

Zaleski W., 1989

Rok Kościelny. Święta Pańskie, Matki Bożej, Apostołów, Świętych i Błogosławionych Polskich, oraz dni okolicznościowe, Wydawnictwo Salezjańskie, Warszawa, s. 319-329.

Zaleski W., (oprac. Łampiccy M. J.), 1988

Sanktuaria Polskie. Katalog encyklopedyczny miejsc szczególnej czci Osób Trójcy Przenajświętszej, Matki Bożej i Świętych Pańskich, Wydawnictwo Salezjańskie, Warszawa.

Zaleski W., 1998

Święci na każdy dzień, Wydawnictwo Salezjańskie, Warszawa.

Żurowska F., 1972

Wykaz kościołów i kaplic w Polsce pod wezwaniem św. Stanisława bpa i męczennika, „Notificationes č Curia Metropolitana Cracoviensis” nr 9-10, s. 206-209.

The Geographical Range of the Cult of St. Stanisław in Poland

(SUMMARY)

St. Stanisław the bishop and martyr is the main patron saint of Poland as well as the main patron saint of the Cracow, Poznań and Warsaw arch-dioceses and the Kielce, Lublin, Płock, Sandomierz and Tarnów dioceses.

There are nearly 300 Roman Catholic parishes under his invocation. The Sanctuaries of St. Stanisław are located in Cracow (the Wawel Cathedral and the Paulinite church of St. Michael in Skałka), Szczepanów, Piotrawin and Górecko Kościelne. The geographical range of the cult of St. Stanisław in Poland has been discussed on the basis of the distribution of the parishes under his invocation. In the second part of the article the sanctuaries have been briefly characterised.

The range of the cult of St. Stanisław covers in general the entire territory of Poland. The clear spatial differences in the network of parishes under the invocation of St. Stanisław are determined historically. A big concentration can be observed in the South-Eastern and Central Poland. A small concentration in the Western and Northern part of the country is most of all a result of the border change after the World War II.

The cult was most intense during the Middle Ages. Since the recuperation of independence of Poland in 1918 a revival of the cult of St. Stanisław has been observed.

Franciszek Mróz, mgr
Instytut Geografii i Gospodarki Przestrzennej UJ
Kraków